

“NOTO’LIQ OILALARDA TARBIYALANAYOTGAN BOLARANING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI”

*Urganch Davlat Universiteti Magistratura bo'limi
Psixologiya ta'lim yo'nalishi 231-guruh magistranti
Abdullayeva Saroxon*

Annotatsiya: *Kuzatishlar natijasida bola qanchalik kichik yoshda bo`lsa oila va uning oqibatlarini, ajralishini tasavvur qila olmaydi degan tushuncha noto`g`ri ekanligima`lum bo`ldi. Bolalar qanday yoshda bo`lishlaridan qat`iy nazar oilaviy nizo va ajralishdan qattiq iztirob chekadilar, ruhiy tushkun, odamovi bo`lib qolishadi.*

**Kalit so`zlar:** *Oila, noto`liqlik, inqiroz, yosh davrlari, kichik maktab yoshi, nizo, nizo turlari.*

Kuzatishlar natijasida bola qanchalik kichik yoshda bo`lsa oila va uning oqibatlarini, ajralishini tasavvur qila olmaydi degan tushuncha noto`g`ri ekanligi ma`lum bo`ldi. Bolalar qanday yoshda bo`lishlaridan qat`iy nazar oilaviy nizo va ajralishdan qattiq iztirob chekadilar, ruhiy tushkun, odamovi bo`lib qolishadi. Sababsiz oilaviy mojarolar bolaning tasavvurida xotirasida yoqimsiz iz qoldiradi, bu esa uning ruhiy jihatdan normal rivojlanishiga salbiy ta`sir ko`rsatadi. Natijada bunday oila bolalarida qo`rquv hissi, hadiksirash hissi uyg`onadi va hatto bolalarning nutqlarida nuqsonlar paydo bo`la boshlaydi, duduqlanib, ishonchsizlik bilan gapiradigan bo`lib qoladilar.

Oila a`zolari tomonidan bolalar oldiga qo`yiladigan talablardan biri, o`zaro mas`uliyat va ta`sir ko`rsatishdagi uyg`unlik bola shaxsining har tomonlama rivojlanishining muhim manbai hisoblanadi. Bola yashayotgan va tarbiyalanayotgan oila uning uchun tabiiy manba bo`lib, u bolaning harakteri va xulq-atvorida alohida iz qoldiradi. Bola shaxsi ko`p jihatdan va asosan, oilada shakllanadi. Yashashning boshlang`ich qoidasini o`rganadi. Oilaning tarbiyaviy

ta'siri shunchalik kuchli bo'ladiki va bizning nazarimizda ota-onalarning harakterlari xususiyatlari bolaga biologic yo'l bilan o'tganday tuyuladi. Shuning uchunhamoilani "hissiyotlar maktabi" deb bejiz aytilmaydi.

Noto'liq oilada rivojlanuvchi o'g'il farzandlarning erkak - ota ruhida tarbiyalash uchun ularni tog'asiga, bobosiga yaqinlashishiga yo'l qo'yib berish darkor. Uning sobiq turmush o'rtog'i tarafdagi yaqin qarindoshlari bilan yaxshi munosabatda bo'lishiga imkoniyat yaratib berish zarur. Yolg'iz qolgan ota yoki ona o'z farzandi bilan ko'proq gaplashishga, undan maslahat so'rashga, bildirgan fikrlarini qadrlashga harakat qilish kerak. Bolaning ko'nglini ko'tarishga va arziyas ishlarini ham rag'batlantirishga harakat qilish zarur.

Qalbida dunyoga nisbatan, yaqin insonlariga nisbatan ishonch, zavq hamda mehr tuyg'usini tarbiyalash, yaqinlari bilan o'z muammolarini bo'lishishi uchun ularda yaqinlik hissini, ishonch tuyg'usini paydo qilishga yordam berish kerak. Noto'liq oilada rivojlanuvchi maktabgacha yoshdagi bolalarni ko'nglini o'ksitmaslik, aslo kamsitmaslik kerak. Bolaning otasi yoki onasi bilan bog'liq bo'lgan eng yaxshi hamda yoqimli voqea-hodisalarni eslashiga imkon berish zarur. Ayriliqdagi otasi yoki onasi haqida gaplashishga aslo to'sqinlik qilmaslik kerak. Ularsiz shunday suyukli farzand bo'lmasligi va buning uchun bir umr ulardan minnatdor ekanligini samimiyat bilan aytish bolaning qalbida uzoqdagi otasi yoki onasiga nisbatan mehr-muhabbat tuyg'ularini shakllanishiga yordam beradi.

Oilaning bola shaxsi shakllanishi va rivojlanishidagi o'rni beqiyos ekan, oila a'zolari bolalarning psixik rivojlanishini ta'minlash uchun oilada sog'lom munosabatlar muhitini yaratishlari lozim. Faqat baxtli ona va baxtli otaning farzandigina baxtli bo'la oladi, buni aslo unutmaslik lozim.

Bolalar tarbiyasida namunali oilalar bilan bir qatorda bolalarga moddiysharoit yaratish bilangina chegaralanadigan, bolaning tarbiyasi, uning kelajagihaqida o'ylamaydigan, e'tibor bermaydigan noto'liq oilalarni ham uchratish mumkin. Oila a'zolarining ajralishlari yoki ota va onaning birining vafot

etishinatijasida noto`liq oilalar paydo bo`ladi. Oila a`zolaridan birining bola tarbiyasida qatnashmasligi qator obyektiv qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Natijada bola tarbiyasi bilan shug`ullanuvchi onaning zimmasiga ikkita og`ir vazifa: o`zqaramog`ida qolgan bolalarni moddiy jihatdan ta`minlash va ularning tarbiyasi uchun javobgar bo`lish mas`uliyati yuklanadi. Bundan tashqari yodg`iz ona juda katta ruhiy qiyinchilikni hamda bolalar tarbiyasiga doir katta javobgarlikni his qila boshlaydi. Noto`liq oilaga xos xarakterli xususiyat uning o`ziga xosligi(yopiqligi)dir. Tevarak-atrofdan unga ta`sir etish birmuncha qiyinroq bo`ladi.

Chunki oila a`zolari ona va bolalar to`liq oila a`zolariga nisbatan kamgaplighi, kamsuqumlighi va tortinchoqlighi bilan ajralib turadi. Noto`liq oilada o`ziga xos ruhiy muhitning mavjudlighi va uning vaqti-vaqti bilan o`zgarib turishi bu oilada tarbiyalanayotganbolaning aqliy, axloqiy va ruhiy kamolotiga alohida ta`sir etadi. Masalan, bolaning ota-onasi bilan bo`lgan osoyishta va erkin munosabati-uning ijtimoiy ongiga, xulq-atvoriga, o`z-o`ziga bo`lgan ishonchining ortib borishiga ijobiy ta`sir etadi.

Maktabgacha yoshidagi bolalar oila ajralishiga dastlab juda sust, sezilarsiz munosabatlarni bildirsa-da, asta-sekin katta maktabgacha yoshida ular otasiz yoki onasizlikni chuqurroq his eta boshlaydilar. Bolalarning otasizlikni his etishlarini ularning turli xatti-harakatlarida, jumladan, onasiga bo`lgan munosabatlarida o`zgarishlarda kuzatish mumkin. Bolalarning tevarak-atrofdagi voqelikka bo`lgan kuchli qiziqishlari susaya boshlaydi, tengdoshlari va kattalarga bo`lgan munosabati keskin o`zgaradi, injiq, janjalkash, gap ko`tara olmaydigan va kattalarga quloq solmaydigan bo`lib qoladilar. Eng xavflisi shundaki, boladagi samimiylik, g`mho`rlik o`rnini asta-sekin bag`ritoshlik, befarqlik egallay boshlaydi, chunki bola oila ajralishi jarayonini, eng yaqin kishilarining bir-birlariga bo`lgan sovuqqonlik, berahmlik munosabatlarini o`z ko`zi bilan ko`rgan, g`azablangan va nihoyat, bunga o`rganib qolganligidir.

Oilada tarbiyaning bir tomonlama olib borilishi, bolaning shaxsiy xususiyatiga yetarlicha e'tibor berilmasligi, ya'ni ota va ona tomonidan teng ta'sirning yo'qligi, bola bilan bo'ladigan munosabatlarning sifat jihatidan o'zgarganligi asta-sekin unda otasiga yoki onasiga nisbatan yotsirash hissining uyg'onishiga sabab bo'ladi, bu esa uning rivojlanishiga katta xavf tug'diradi. Bolaning ijtimoiy tushunchasi to'liq oiladagi bolaning tushunchasidan bir muncha tor bo'ladi, chunki onaning oilada ham ona, ham ota vazifasini bajarishi uning ijtimoiy tasavvurlarini kengaytirmaydi. Noto'liq oilada tarbiyalangan bolalarga ijtimoiy hayot to'g'risidagi tushunchalarning torligi o'g'il bolalargan nisbatan qiz bolalarda yaqqol seziladi, chunki o'g'il bolalarning sport o'yinlariga texnikaga bo'lgan qiziqishlari o'yin, mehnat faoliyatlarida o'zaro munosabatda bo'lishlari ularning ijtimoiy tushunchalarning ma'lum darajada o'sishini ta'minlaydi.

Qiz bolada esa aksincha, chunki ular hayotining asosiy qismini onasiva qizbolalar o'rtasida muloqotlarda o'tkazadi, bu hol uning kelgusi hayot yo'lini anglashida ayrim qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi [5]. Mening fikrimcha, noto'liq oilalar sonining kun sayin ortib borishi sabablarini quyidagilar tashkil qiladi. Buning eng asosiy sabablaridan biri - yoshlarimiz oilaviy hayot haqida to'laqonli va psixologik pedagogik jihatdan to'g'ri savodli tasavvurga ega emasligi.

Aksariyat yoshlar oilaviy xayotni «asal oyi» kabi tasavvur qiladilar, vaxolanki oilaviy hayot har bir yosh uchun katta taqdir sinovidir. Har bir oila turli iqtisodiy, axloqiy, individual-psixologik, shu jumladan, sabr-chidamlilik sinovini boshidan o'tkazadi. Afsuski, yosh oilalarning ma'lum bir qismi bu sinovlarga bardosh berolmay, noto'liq oilalar sonining keskin o'sishiga olib keladi. Xulosa o'rnida shuni aytishim mumkin, oilalarning shaxsiy hayotiga qo'pol ravishda aralashmasligimiz darkor va shu bilan birga, biz yoshlarning oilaviy hayotida uchrashi muqarrar bo'lgan sinov va muammolarga oldindantayyorlab, uni oila to'liqligi, oila a'zolar salomatligiga salbiy ta'sir etmagan holda hal qilish,

sinovlardan yosh oilani talofatsiz olib chiqishga yordam berishimiz lozim deb xisoblayman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akramova F.A. “Oilada muomalani tashkil etish psixologiyasi” Toshkent 2006.
2. Davletshin M.G, Shoumarov G'.B, Sog'inov G'.B. “Zamonaviy o'zbek oilasi va uning psixologik xususiyatlari“ Toshkent-1993.
3. Usarovna, M. R., & Ibrahimovna, S. Z. (2019). Yuldoshev Sardor Asliddin o'gli, Akhmedova Shokhida Mukhtarovna. THE EDUCATION OF TALENTED STUDENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)-ISSN, 2455-3662.Shoumarov G'.B. “Oila psixologiyasi” Toshkent “Sharq” -2008 yil
4. Karimova V. “Oila ma'rifati” Toshkent-2009 yil
- 5.Yadgarova G.T. Noto`liq oilalarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari: Dis ... psixologiya fanlari nomzodi. 19.00.05. – T.: 2004